

УДК 342.9+349.6

А. О. Борисенко

*аспірант кафедри цивільного, господарського та екологічного права
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»***ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАПОДІЯНОЮ ДЕРЖАВОЮ**

Постановка проблеми та її актуальність теми. Відповідальність держави є безумовною складовою її розуміння як правової, соціальної та демократичної. Держава наділена відносно особи наділена не лише правами, але і передусім обов'язками, зокрема, обов'язком нести відповідальність. Втілення принципів правової держави передбачає наявність низки обов'язків держави перед особою та відповідальність за їх невиконання. Отже, елементом правової держави визнається також відповідальність держави перед особою. З'ясування сутності правової категорії «відповідальність держави» відтак відноситься до актуальних наукових проблем, що вимагають їх врегулювання у сучасних умовах. У світлі необхідності встановлення ефективних механізмів використання природних ресурсів як об'єктів права виключної власності Українського народу набуває особливої актуальності питання реалізації заходів відповідальності держави та її органів.

Ступінь наукової розробки проблеми. Вивчення категорії «відповідальності держави» та механізмів відшкодування заподіяної ними шкоди було предметом досліджень С. Головатого [1] (в наукових розробках якого визначено серед принципів правової системи необхідність забезпечення ефективності відшкодування майнових збитків органами державної влади), О. Скакун [2] (здійснено загальнотеоретичний огляд складових елементів правової системи держави, визначено складові функціонування сучасної держави), М. Козюбри [3] (визначено проблеми конституційно-правової відповідальності держави як складової компетенції її органів влади) та інших. Безпосередньо проблематиці забезпечення правової ефективності застосування механізмів відповідальності держави наукові розробки Н. Якимчук [4], в працях якої визначено особливості правового регулювання порядку відшкодування шкоди, заподіяної державою, О. Первомайського [5], який визначив проблеми застосування цивільно-правової відповідальності та шляхів оптимізації її застосування. Однак в межах проведених досліджень залишається невирішеним питання з'ясування сутності відповідальності держави в цілому, і зокрема, у сфері використання природних ресурсів як національного багатства України.

Метою дослідження є визначення сутності правової категорії «відповідальність держави» та осо-

бливостей реалізації механізму відшкодування шкоди, заподіяної державою.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Конституції України визнається пріоритетність розбудови національної держави на засадах її суверенності, незалежності, демократичності, пріоритету соціальних цінностей та верховенства права. В ст. 56 Конституції України зазначено, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [6].

Сутність і соціальне призначення права розкривається і конкретизується у його принципах і функціях. Тобто право будується і функціонує на основі певних принципів, які виражають його сутність та соціальне призначення [7]. Юридична енциклопедія дає наступне визначення поняттю «принцип» (лат. *principium* – начало, основа) – багатозначне поняття, що означає те первинне, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки [8, с. 110]. Необхідним є здійснення співвідношення таких правових категорій, як «відповідальність» та «юридична відповідальність», що дозволяє вирішити проблему застосування механізмів відшкодування шкоди державою.

Враховуючи вищевказані приписи Конституції України стає зрозумілим, що дослідження питань відповідальності держави є актуальним, адже в такий спосіб можливо дізнатися чи діють на практиці дані норми основного закону і яким саме чином, або вони мають тільки декларативний характер і виконуються неналежним чином.

Енциклопедія надає наступне тлумачення терміну «відповідальність» – загальносоціологічна категорія, яка виражає свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [9, с. 167]. В свою чергу в тлумаченні поняття «юридична відповідальність», автор погоджується з відомим вітчизняним теоретиком права, провідним науковцем П.М. Рабіновичем, який зазначає, що юридична відповідальність – різновид відповідальності, яка

закріплена у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника пізнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належать [10].

Враховуючи той факт, що позови про відшкодування шкоди в обов'язковому порядку повинні обґрунтовуватися нормами права, то доцільним буде навести визначення поняття «шкода» зазначене в національному законодавстві України, а саме в Цивільному кодексі України (далі – ЦК), в якому також визначені і деякі підстави відповідальності держави за завдану шкоду.

Так в п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК [11] зазначено, що підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі. В свою чергу питанню відшкодування шкоди (майнової та моральної) державою приділено окрему увагу в Цивільному кодексі України. Так наприклад в ч. 2 ст. 1167 ЦК перелічені випадки відшкодування моральної шкоди незалежно від вини в тому числі і органу державної влади. В статті 1170 ЦК зазначено, що у разі прийняття закону, що припиняє право власності на певне майно, шкода, завдана власникові такого майна, відшкодовується державою у повному обсязі.

Окрему увагу автор вважає за необхідне приділити увагу нормам права викладеним в ст.ст. 1173 – 1175 ЦК в положеннях яких зазначено, що відшкодування шкоди завданої фізичній або юридичній особі незаконним рішенням (рішеннями), дією (діями), чи бездіяльністю органу державної влади, його посадовою або службовою особою відшкодовується державою незалежно від вини цієї особи.

Не буде зайвим зазначити, що ще професор В.І. Синайський займався вивчення питання відповідальності держави за заподіяну шкоду, адже розрізняв спеціальну відповідальність за заподіяну шкоду: а) в сфері особистого блага (особиста шкода); б) в сфері майнового блага (майнова шкода); в) правопорушником, який перебуває на особливому положенні (відповідальність посадових осіб і казни) [12, с. 458-465].

Врегулюванню питання відшкодування шкоди державою на практиці, судова влада нашої держави приділяє увагу, але тільки в окремих напрямках, а в цілому, дане питання ще не врегульоване, в чому можна впевнитися дослідивши відповідні судові рішення.

Аналізуючи Постанову Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 6 «Про практику розгляду судами скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця чи іншої посадової особи державної виконавчої служби під час виконання судових рішень у цивільних справах» [13] треба звернути увагу на п. 28, в якому за-

значено: «При розгляді позовів фізичних чи юридичних осіб про відшкодування завданої шкоди рішеннями, діями чи бездіяльністю державного виконавця під час проведення виконавчого провадження суди повинні виходити з положень статті 56 Конституції України, частини другої статті 87 Закону «Про виконавче провадження», а також з положень статей 1173, 1174 ЦК і враховувати, що в таких справах відповідачами є держава в особі відповідних органів державної виконавчої служби, що мають статус юридичної особи, в яких працюють державні виконавці, та відповідних територіальних органів Державної казначейської служби України».

На практиці, позовна вимога про відшкодування шкоди завданої незаконними рішеннями, дією або бездіяльністю органом державної влади, або його посадовою чи службовою особою, тобто в розумінні п. 7 ч. 1 ст. 3 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), – суб'єктом владних повноважень, заявляється як мінімум із позовною вимогою про скасування або визнання нечинним такого рішення. Вирішення вищезгаданих позовних вимог відбувається в порядку адміністративного судочинства із застосуванням процесуальних норм наведених в КАС України. Одним із прикладів розгляду судом вищезгаданих позовних вимог та їх задоволення, можна привести справу № 826/7925/15 [14], відповідно до якої Київській апеляційній адміністративний суд 08.02.2016 прийняв постанову, визнав протиправною і скасував рішення державного органу та стягнув з Державного бюджету України на користь позивача матеріальну шкоду. В свою чергу, при аналізі вищезгаданого судового рішення та інших судових рішень стосовно відшкодування шкоди державою, необхідно наголосити, що досить часто суб'єкти владних повноважень допускають порушення приписів національного законодавства при виконанні своїх функцій, що в подальшому і призводить до подання адміністративних позовів із вищезгаданими позовними вимогами.

Висновок. У якості висновку автор зазначає, що закріпивши в національному законодавстві регулюючому питання відповідальності держави у питаннях відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам за відповідними позовами, законодавець підтвердив, що Україна – це соціальна і правова держава, яка поділяє європейські цінності та має намір стати гідним членом Європейського Союзу. В свою чергу, фізичні та юридичні особи, яким було завдано шкоди зі сторони держави, повинні звертатися з відповідними позовами про відшкодування шкоди, а держава виконувати рішення судів про задоволення таких позовних вимог. Даний алгоритм дасть змогу зміцнити авторитет України, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Література

1. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип [Текст] : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Інститут законодавства Верховної Ради України. К., 2008. 44 с.
2. Скакун О.Ф. Правова система України: перспективи розвитку. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № Спец. вип. С. 70-75.
3. Козюбра М.І. Конституція України [преамбула] // Конституція України : наук.-практ. комент. / [редкол. : В. Я. Тацій (голова) ... та ін.]; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і доповн. Х. : Право, 2011. С. 3-7.
4. Якимчук Н. Сучасні проблеми правового регулювання порядку відшкодування шкоди державою. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 4. С. 87-93.
5. Первомайський О. Цивільно-правова відповідальність держави Україна : конституційні засади. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 62-66.
6. Конституція України. URL.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>
7. Балаклицький І. Загальні принципи права як сутнісні його характеристики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць*. 2009. Вип. 45. С. 71-77.
8. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5: П – С. 736 с.
9. Українська радянська енциклопедія : [в 12 т.] / голов. редкол.: М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1977 – 1985.
10. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. 6-е вид. Х.: Консум, 2002. 192 с.
11. Цивільний кодекс України. URL.: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
12. Синайський В.И. Русское гражданское право. М.: Статут, 2002. 638 с.
13. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 07.02.2014 № 6 [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0006740-14>
14. Справа № 826/7925/15 [Електрон. ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/55797763>

Анотація

Борисенко А. О. Відшкодування шкоди, заподіяно державою. – Стаття.

У роботі визначено, що відповідальність держави є безумовною складовою її розуміння як правової, соціальної та демократичної. Автором підкреслено, що держава наділена відносно особи наділена не лише правами, але і передусім обов'язками, зокрема, обов'язком нести відповідальність. У науковій статті підкреслено, що втілення принципів правової держави вимагає наявності механізмів реалізації низки обов'язків держави перед особою та відповідальності за їх невиконання. Автором акцентовано увагу, що елементом правосуб'єктності сучасної держави має визнаватися відповідальність держави перед особою. Вченим з'ясувано сутність правової категорії «відповідальність держави», яку віднесено до актуальних наукових проблем, що вимагають їх врегулювання у сучасних умовах. Автором наголошено, що у світлі необхідності

встановлення ефективних механізмів використання природних ресурсів як об'єктів права виключної власності Українського народу набуває особливої актуальності питання реалізації заходів відповідальності держави та її органів. Автором підкреслено, що вивчення питання відповідальності держави за заподіяну шкоду вимагає розмежування відповідальності за заподіяння шкоди у сфері особистого блага (особиста шкода); в сфері майнового блага (майнова шкода). Підкреслено, що заподіяння шкоди державою відбувається в умовах існування особливого правового статусу органів влади (відповідальність посадових осіб публічної та політичної шкоди). Автором визначено, що подання позовної вимоги про відшкодування шкоди завданої незаконними рішеннями, дією або бездіяльністю органом державної влади, або його посадовою чи службовою особою має здійснюватися відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України. Автором наголошено, що стягнення шкоди із суб'єкта владних повноважень пов'язується із висуненням позовних вимог про скасування або визнання нечинним визначеного управлінського рішення. Вирішення таких позовних вимог відбувається в порядку адміністративного судочинства. Підставою для відшкодування заподіяної шкоди суб'єктом владних повноважень є встановлення порушення приписів національного законодавства при виконанні своїх функцій, що відбувається у порядку адміністративного судочинства.

Ключові слова: відповідальність держави, механізм, особиста шкода, майнова шкода, політична служба, адміністративна відповідальність, публічне управління.

Анотація

Борисенко А. А. Возмещение вреда, причиненного государству. – Статья.

В работе определено, что ответственность государства является безусловной составляющей ее понимание как правового, социального и демократического. Автором подчеркивается, что государство обладает в отношении лица обладает не только правами, но и прежде всего обязанностями, в частности, обязанностью нести ответственность. В научной статье подчеркнуто, что воплощение принципов правового государства требует наличия механизмов реализации ряда обязанностей государства перед лицом и ответственности за их невыполнение. Автором акцентировано внимание, что элементом правосуб'єктности современного государства имеет признаться ответственности государства перед лицом. Ученым выяснен сущность правовой категории «ответственность государства», которую отнесены к актуальных научных проблем, требующих их урегулирования в современных условиях. Автором отмечено, что в свете необходимости установления эффективных механизмов использования природных ресурсов как объектов права исключительной собственности Украинского народа приобретает особую актуальность вопрос реализации мер ответственности государства и его органов. Автором подчеркивается, что изучение вопроса ответственности за причиненный ущерб требует разграничения ответственности за причинение вреда в сфере личного блага (личная жаль) в сфере имущественного блага (имущественный вред). Подчеркнуто, что причинение вреда государством происходит в условиях существования особого правового статуса органов власти (ответственность должностных лиц публичной и политической вреда). Автором определено, что подachi искового требования о возмещении вреда причиненного незаконными решениями, действиями или

бездействием органом государственной власти или его должностным или служебным лицом должно осуществляться в соответствии с положениями Кодекса административного судопроизводства Украины. Автором отмечено, что взыскание ущерба с субъекта властных полномочий связывается с выдвижением исковых требований об отмене или признании недействительным определенного управленческого решения. Решение таких исковых требований происходит в порядке административного судопроизводства. Основанием для возмещения причиненного вреда субъектом властных полномочий является установление нарушения предписаний национального законодательства при выполнении своих функций, происходит в порядке административного судопроизводства.

Ключевые слова: ответственность государства, механизм, личная жаль, имущественный вред, политическая служба, административная ответственность, публичное управление.

Summary

Borisenko A. O. Compensation of damage affected by the state. – Article.

The paper defines that the responsibility of the state is an absolute component of its understanding as legal, social and democratic. The author emphasized that the state is endowed with respect to a person not only empowered but also primarily responsible, in particular, a duty to bear responsibility. The scientific article emphasizes that the implementation of the rule of law requires the existence of mechanisms for the implementation of a number of state obligations to the individual and responsibility for their failure. The author emphasizes that the

element of legal personality of the modern state should be the responsibility of the state to the individual. Scientists have been clarified the essence of the legal category of “state responsibility”, which is related to current scientific problems that require their settlement in the current conditions. The author emphasized that in the light of the need to establish effective mechanisms for using natural resources as objects of the exclusive property right of the Ukrainian people, the issue of implementing measures of responsibility of the state and its bodies becomes especially relevant. The author emphasized that the study of the issue of state liability for the damage caused requires the division of responsibility for causing harm in the sphere of personal good (personal harm); in the field of property wealth (property damage). It is emphasized that the damage caused by the state occurs in the conditions of existence of a special legal status of the authorities (the responsibility of officials of public and political harm). The author determines that filing a claim for damages caused by unlawful decisions, acts or omissions by a state authority, or by its official or official must be made in accordance with the provisions of the Code of Administrative Justice of Ukraine. The author emphasized that recovering damages from a subject of authority is connected with the bringing of claims for cancellation or invalidation of a certain management decision. Such claims shall be resolved in the manner of administrative proceedings. The basis for compensation for the damage caused by the subject of power is to establish a violation of the provisions of national law in the performance of their functions, which takes place in the course of administrative justice.

Key words: state responsibility, mechanism, personal injury, property damage, political service, administrative responsibility, public administration.